

BARAK REİS'İN, ŞEHZADE CEM MES'ELESİYLE İLGİLİ OLARAK SAVOİE'YA GÖNDERİLMESİ

Doç. Dr. ŞERAFETTİN TURAN

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 10589 numarada kayıtlı bulunan “*Reis Barak Vardugi Maslahat Beyân Olunur*” başlığını taşıyan bir vesika bundan birkaç yıl önce dikkatimizi çekmişti. O sıralarda sadece bu büyük türk denizcisinin asıl adının tesbiti hususunda faydalanmış olduğumuz bu vesika, Şehzâde Cem'in *Rodos Şövalyeleri*'nin elinde kal'eden kal'eye nakledildiği tarihlerde özel bir vazifeyle *Savoie (Savoia)* Dukalığına gönderilen ve oradan da *Fransa*'ya geçen Barak Reis'in bu seyahatine âit bir lâyiha, bir rapor mâhiyetinde olup birçok bakımlardan üzerinde durulması gereken önemli kayıtları ihtivâ etmektedir :

A— Barak Reis kimdir?

Görevli olarak bu seyahati yapan ve bu raporu kaleme alan Reis Barak'ın, II. Bayezid devrinin ünlü denizcisi olup, 1498 de başlıyan *Venedik* savaşlarında kendi gukasiyle birlikte, düşman amirallerine âit iki gemiyi yakarak kahramanca şehid olan (*Zenşio* veya *Brodano* savaşı : 12 Ağustos 1499) Barak Reis olduğundan şüphe etmiyoruz. Bu itibarla, bu kahraman denizcimizin asıl adının vesikada yazıldığı şekilde Barak (باراق) olduğuna bir kere daha işaret etmeliyiz.¹ Burada elifle “Ba” (ب) diye yazılan bu ismin, çağdaş bazı kaynaklarda elifsiz fakat harekeli olarak gene Barak (بَرَاق) şeklinde yazıldığı da görülmektedir :

Meselâ İbn Kemal'in *Tevârih-i Âl-i Osman*'ının İstanbul Millet Ktb. Ali Emîri No. 32 de bulunan II. Bayezid zamanına âit VIII. defterinde, Barak Reis'in şehadetiyle sona eren deniz savaşından bahsedilirken (Vr. 83 a):

« کیچی سنوک رئیس کمال اولوسنک رئیس بَرَاقیدی ؛ مذکور

بَرَاق دخی رئیس لرك سرداریدی . . . »

¹ *Türk Ansiklopedisi*'ne Burak (Barak) Reis maddesini yazarken bu nokta üzerinde durmuştuk.

Topkapı Müzesi Ktb. III. Ahmed Ktb. No. 1272'de kayıtlı bir *Tevârih-i Âl-i Osman*'da gene aynı savaştan bahsedilirken (Vr. 22 a):

«لُورْدَانِ نَامِ كَافِرِ بَارِجَهْ سَيْلَهْ يَبْدُكَنْ . آچُوبُ كَلُوبُ بَرَاقُ .
رئیسس بارجهسنه چاتوب جنك ایدرکن کافرک بر بارجهسی دخی
کلوب محکم محاربه ایدوب برآق رئیس کمی سندن کافر کمی سنه نفت
آتلوت ینارکن برآق رئیس کمی سی آیرلیوب . . .»

Esasen garp türkçesinde “tüylü çuha, tüylü bir nevi av köpeği, uzun tüylü bir soy at” anlamlarına gelen *Barak* kelimesinin,² aynı zamanda şahıs³ ve kabile adı olarak kullanıldığı da⁴ bilinmektedir. Buna göre, türkçe Barak adının XV. yüzyılda *Anadolu*'da şahıs adı olarak kullanılmakta olduğunu ve bu kelimenin büyük bir ihtimalle harekesis olarak (براق) yazılmasından dolayı, H. Muhammed'in Mirâc olayında bindiği semavî hayvan demek olan arapçadaki Burak (براق) a benzetilerek bu şekilde okunup tanındığını⁵ kabul etmek gerekir.

² Hüseyin Kâzım, *Büyük Türk Lûgati. Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiye* (Çev. Besim Atalay, İstanbul, 1945) de sadece “çoban köpeği” diye gösterilmiş olup, bugün bile *Kayseri*'de “tüylü köpek”, *Denizli*'de “orta yapılı çok tüylü köpek” anlamına kullanılmaktadır (Hamit Koşay - Orhan Aydın, *Anadilden Derlemeler*, II, Ankara 1952). Ali Seydi'nin *Resimli Kamûs-ı Osmanî*'sinde bu kelimeye fazla olarak “hilekâr” diye bir mâna verildiği gibi, İbrahim Alâattin Gövsa'nın *Yeni Türk Lûgati*'nde de “uzun tüylü, uzun kıllı (kumaş ve hayvan), ağaca sarılan büyük asma” diye gösterilmiştir. Bundan, *Barak* kelimesinin *Anadolu*'da bugün başka mânalarda da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, *Konya* dolaylarında “bir çeşit sarı bağ böceği” ne *barak* denilmekte, *İstanbul* havalisinde “çiçek bozuğu, çöpür”, *Dursunbey* taraflarında ise “karışık” mânasına gelmektedir (bk. *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, I. T. D. K. yayınlarından, İstanbul 1939).

³ Meselâ XVII. yüzyıl Kirman beğlerinden Barak Hacı ile, *Çağatay* sülâlesinden olup gene aynı yüzyılda yaşamış olan Barak Han (bk. *İslâm Ansiklopedisi*).

⁴ Bugün *Nizib*'in oba köylerinde yaşayan bir türkmen kabilesi *Barak* adını taşımaktadır. 40-50 köye dağılmış olan bu kabile efradı, *Horasan*'dan gelmiş olduklarını söylemektedirler (Caferoğlu, Dr. Phil. Ahmet., *Güney Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar*, İstanbul 1945, Sözlük).

⁵ Lâtin harflerinin kabulünden sonra yapılan neşriyatta, bu ismin hep Burak Reis şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Kalelizâde K. Şükrü'nün *Kemal ve Burak Reisler* adını taşıyan kitabı (İstanbul, 1932) bu denizcilerimizin hayatlarından değil, sadece *Zenşio* deniz savaşından bahsetmektedir.

Vesikada, şimdiye kadar sadece 1488 *Mısır* seferinde kadırğa reisleri arasında görülen ve ancak kahramanca ölümü dolayısıyla tanınan Barak Reis'in, hayatı hakkında çok az da olsa, bazı bilgiler mevcut bulunmaktadır. Gerçekten, onun Savoie Dukası I. Charles ile aralarında geçen bir konuşmadan *Türk-oğlu* yâni aslen Türk olduğunu, fakat padişahın ekmeğini yediği için kendisini "Hudâvendigâr kulu" addettiğini, *İtalya*'nın kuzeyindeki *Novi* (metinde *Nodi*) şehrinde başından geçen bir soygun ve tevkif olayı dolayısıyla de vaktiyle *Kefe*'de, yâni *Kırım*'da bulunmuş olduğunu ve bu tevkiften ancak evvelce *Kefe*'de arkadaşlık ettiği bir freng dostu sayesinde kurtulabildiğini öğreniyoruz. Bundan başka Barak Reis, gene bu lâyihasında *Cenova*'da kumaş ticaretiyle uğraşan Bezirgân Freng İskender ile 10-15 gayri müslim Osmanlı teb'asının, kendisiyle küçüklükten beri âşina olduklarını kaydediyor ki, bundan, çocukluktan itibaren hayatının daha çok gayri müslimlerin ekseriyette buldukları Osmanlı ülkelerinde, denizlerde geçtiği anlaşılmaktadır.

B— Barak Reis'in Savoie'ya gönderilmesinin sebebi:

Vesikadan anlaşıldığına göre Savoie Dukası nezdine gönderilen Barak Reis'e verilen vazife, Duka I. Charles'in muvafakati ve yardımı ile Şehzâde Cem'in nerede bulunduğunu arayıp bulmak, ona dair haber toplamak idi. Her ne kadar vesikada Cem'in adı hiç geçmiyorsa da, *Hacı* diye Şehzâde Cem'in kasedildiği görülmektedir. Barak Reis, *Rapallo* (metinde *Repalo*)da iken, Megalo Maestro'nun bir akrabası ile hazinedarının "Hacı'yı olduğu yerinden değiştirmeye" gitmek üzere *Cenova*'ya geldiklerini duyduğunu kaydetmekte; *Rumilly* (vesikada *Reçelez* diye okunan bu şehrin *Rumilly* olması gerektiğini kuvvetle tahmin etmekteyiz) ye varışından bahsederken de, "Hacı biraz bu şehirde durmuş, amma ibtidâda *Denisa*⁶ nam kal'ede durmuş" demektedir. *Rodos Şövalyeleri*'nin reisi demek olan Megalo Maestro'nun ilgilendiği, yerini değiştirmek istediği bir *Hacı* ve bu *Hacı*'nın kaldığı *Denisa* (*Nizza*, *Nice*) ve *Reçelez* (*Rumilly*?) şehirleri, gözlerimizin önünde derhal Şehzâde Cem'i ve onun kal'eden kal'eye sürüklendiği mahbes hayatını canlandırmaktadır. Bilindiği gibi Cem, 1481'de *Mısır*'a iltica ettiği vakit, annesi ve zevcesiyle birlikte o yılki Hac kafilesine

⁶ *Nizza*, *Nice*.

katılarak *Hacı* olmuştur. *Rodos Şövalyeleri*'ne sığındıktan sonra da, önce *Nizza (Nice)*'ya çıkarılmış ve burada veba salgını başgösterince de *Rumilly*'ye nakledilmişti.⁷

Barak Reis'in *Savoie*'ya gönderilişinde, Cem hakkında bilgi edinmenin dışında herhangi gizli bir maksadın güdülüp güdülmeyeceği kesin olarak anlaşılamamaktadır. Esasen onun elinde memuriyetine âit resmî bir belge, "Hudâvendigâr kulu" olduğunu gösterir bir "nişân" bulunmamaktadır. Savoie Dukası kendisinden böyle bir "nişân" isteyince, *Cenova*'ya giderek oradan "Hudâvendigâr kulu" olduğunu tasdik eden bir kâğıt getirmek zorunda kalmıştır ki bundan da, *Cenova*'nın Barak Reis'in bu memuriyetinden haberdar bulunduğu veya Barak'ın orada çok iyi tanındığı neticesi çıkartılabilir. Nitekim, *Cenova*'lı Pordagariyado, *Galata*'dan *Novi* (vesikada *Nodi*) kasabasına kadar Barak Reis'e refakat ettiği gibi, *Cenova*'da bulunan Gaspa de Garimado da, onun memuriyetiyle ilgili olarak onun gelmesinden önce Savoie Dukası ile görüşmüş ve sonra kendisini Duka'ya götürmüş, Barak Reis *Istanbul*'a dönerken de padişaha bir haberi bulunduğunu, eğer Hudâvendigâr tarafından kendisine bir kâğıt yazılacak olursa varıp söyleyeceğini, zirâ bunu "Hudâvendigârdan gayri kişiye" söyleyemeyeceğini bildirmiştir. Nihayet, Barak geri dönerken, *Cenova*'da Lorenzo Spinora adında biri onunla birlikte gezmiş ve "bir yiğid" in "Hudâvendigâr kapusu"na yazdığı mektubu kendisine vermiş ve Barak Reis bu mektubu padişaha yâni II. Bayezid'e takdim etmiştir. Bütün bunlara göre, doğrudan doğruya *Cenova* hükûmeti olmasa bile, cenovalı bazı kimseler Barak'ın bu memuriyeti, dolayısıyla Cem mes'elesiyile ilgileniyor ve Savoie Dukası ile de irtibat kurmuş bulunuyorlar demektir. Gaspa de Garimado'nun padişahın başka kimseye söylemek istemediği haber de, herhalde gene Şehzâde Cem'le ilgili idi. Üstelik onun bu sözleri, mes'elenin gizli bir tarafı bulunduğu intibahı da uyandırmaktadır. Bununla beraber, bir çok kimseler gibi onun da, Cem vak'ası dolayısıyla her türlü fedakârlıktan kaçınmayan II. Bayezid'den herhangi bir menfaat koparmak için böyle bir ifade kullanmış olması da ihtimal dahilindedir.

Barak Reis, "Hudâvendigâr kulu" olduğuna dair *Cenova* beğlerinden aldığı bir kâğıtla ikinci defa Savoie Dukası'nın

⁷ Tafsîlât: Baysun, Cavit., *Cem (IA)*.

yanına dönünce Duka, Cem'i bulmak için kendisine bir rehber veriyorsa da o, rehberin masrafı için lâzım olan parayı bulamadığından dolayı, meyus olarak *İstanbul*'a dönmeğe karar veriyor. Lâkin *Rodos Şövalyeleri*'nin Cem'in yerini değiştirmek için adam gönderdikleri haberini alınca, Sakız beğleri'nden temin ettiği parayla tekrar Savoie Dukası'na varıyor. Duka I. Charles, kendisini bir ay *Vercelli* (vesikada *Versel*) alıkoyduktan sonra, ona *Torino (Turin)* da beklemesini söylüyor. Barak burada da 28 gün bekledikten sonra, nihayet mahallî kıyafete sokuluyor ve Duka'nın verdiği kılavuzla birlikte Cem'i aramak üzere yola koyuluyor. *Lyon* üzerinden *Burgogne (Burgonia)*'a kadar devam eden bu araştırma, hiç bir netice vermeyince, Barak Reis gene Savoie Dukası'nın yanına dönmek zorunda kalıyor ve Duka : "Var begüne git, senin kaydın değil şimdi bize... bize kâğıt ya âdem göndere" deyince, *İstanbul*'a hareket ediyor.

Rumilly'de Cem ile tanışmış ve hattâ onu kurtarmağa teşebbüs etmiş olan genç Savoie Dukası I. Charles'in⁸ Barak Reis'e yaptığı bu yardımı tabii görmek gerekir. Ancak Barak'ın Savoie'ya gönderilmesi, I. Charles'in bu teşebbüsünden II. Bayezid'in haberdar bulunduğunu veya hiç olmazsa padişah ile duka arasında Cem mes'elesinden dolayı mektuplaşma ve adam gönderme suretiyle, bir münasebet kurulmuş olduğunu göstermektedir. Nitekim Barak, *Cenova*'dan kâğıt alıp ikinci defa Savoie Dukası'nın yanına *Turin (Torino)*'e geldiği vakit, "devlet eşliğinden" yâni *İstanbul*'dan gönderilmiş olan Kemal Subaşı, Pavlo de Cula ve Yakub Papaz'ı orada bulmuştu. Yakub Papaz kendisine çok yardım ettiğine, hattâ papaz kıyafetini çıkartıp onunla birlikte "ol tarafa" yâni Cem'i aramağa gitmek istediğine göre, bu şahısların da gene Cem'le ilgili bir vazifeyle Savoie'ya gönderilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

C— Barak Reis'in Savoie'ya gönderildiği tarih :

Barak Reis'in *İstanbul*'a döndükten sonra padişah II. Bayezid'e arz veya takdim ettiği bu lâyiha tarihsiz olduğu için, onun Savoie'ya ne zaman gönderildiğini kesin olarak tesbit etmek imkânsızdır. Ancak kendisinin zikrettiği bazı hâdiselere göre, bu seyahatin,

⁸ Baysun, *Cem (IA)*.

Şehzâde Cem'in *Rumilly*'den *Le Pouët* şatosuna nakledildiği 1483 yazında yapılmış olması gerektiğini kuvvetle tahmin etmekteyiz. Şöyle ki, Barak, *Reçelez* (*Rumilly*)'e vardığında "Hacı biraz bu şehirde durmuş ammâ ibtidâda *Denisa* nâm kal'ede durmuş" dediğine göre, Cem, o sıralarda *Nice* (*Nizza*) 'den nakledildiği *Rumilly*' den de çıkarılmış demektir. Filhakika Cem Sultan, 5 Şubat 1483 te *Nice*'den alınarak 21 Şubatta *Rumilly*'ye getirilmiş, fakat Savoie Dukası I. Charles'ın onu kurtarmak istediği anlaşılınca, 20 Temmuz 1483'te buradan *Le Pouët* şatosuna götürülmüştü.⁹

Barak Reis, bu naklin yapılmasından bir-iki ay sonra *Rumilly*'ye varmış olmalıdır. Zîrâ o, para bulamadığı için, *İstanbul*'a dönmek üzere, *Rapallo*'da bulunduğu vakit, Şehzâde Cem'in yerini değiştirmek üzere, Megalo Maestro'nun bir akrabası ile hazinedarının *Cenova*'ya geldiklerini haber aldığından ve bunun üzerine derhal *Cenova*'ya döndüğünden bahsetmektedir. Hattâ, kendisinden şüphelenen bu şövalyelerin "Üş seni öldürelüm" diye tehditte bulduklarını, fakat padişahın, "ânun gibi maslâhata" kendisi gibi önemsiz bir şahsı göndermiyeceğini, yâni Cem mes'alesiyle bir ilgisi bulunmadığını belirtmesi üzerine, hazinedarın "Gel seni bile alalum gidelüm" dediğini, ancak böyle bir teklifi tehlikeli bulan Sakız beğleri'nin ikazı üzerine bunu kabul etmediğini de ilâve etmektedir. Bunun üzerine, tekrar Savoie Dukası'nın yanına giden Barak Reis'in, *Vercelli* ve *Torino* 'da aşağı-yukarı iki ay kalmak suretiyle, zaman kaybettiği görülmektedir. Bu arada, yollarına devam eden Megalo Maestro'nun adamlarının, Cem Sultan'ı *Rumilly*'den *Le Pouët* şatosuna naklettiklerini kolaylıkla tasavvur edebiliriz. İhtimal ki, Duka I. Charles da, şehzâdenin nereye götürüldüğünü haber alabilmek için, Barak'ı bekletmek zorunda kalmıştı. Ancak Cem'in yeni mahbesi doğru olarak tesbit edilememiş olacak ki, Barak Reis aksi istikamette *Fransa* içerilerine doğru gitmiş ve tabiiyle eli boş olarak dönmek mecburiyetinde kalmıştır.

D— Önemli diğer kayıtlar :

Cem mes'alesi ve Barak Reisin hayatı bakımlarından önemi âşikâr olan bu lâyhada, diğer bir-kaç küçük kayıt ta dikkati çekmektedir :

⁹ Gös. yer.

O tarihlerde *Cenova*'da bezirgân Freng İskender ve Padişahın kulu olduklarını söyleyen 10-15 gayri müslimin kumaş ticaretiyle meşgul oldukları, orada yeniçeri çuhası ile diğer kumaşları sattıkları görülmektedir.

Gene bu vesikadan Sakız beğlerinden bir kısmının da *Cenova*'da buldukları ve herhalde ticaretle uğraştıkları anlaşılmaktadır.

Nihayet, *Bourgogne*'a kadar da olsa *Fransa* içerilerine ilk giren Osmanlı memurlarından biri olan Barak Reis'in bu lâyihasında, osmanlı seyahatnâmelerinin ilk küçük örneklerinden birini de buluyoruz.

REİS BARAK VARDUĞI MASLÂHAT BEYÂN OLUNUR

Bundan Avlona¹ ya vardım; benümle cenovîzlü² Pordagariyado nâm kimesne Galata'dan bile gitdi. Avlona'dan Zadra³ nâm şehre vardım; ondan öte yakada⁴ Ankona⁵ nâm şehre ki başka beğlicikdir, ondan Fand⁶ nâm şehre, ondan Peyzaro⁷ nâm şehre, ondan Rimano⁸ nâm şehre, ondan Sezena⁹ nâm şehre ki yalısı tuzladır, ondan Büyük Forla¹⁰ nâm şehre, ondan İmola nâm şehre, ondan Rezvi¹¹ nâm şehre, ondan Modena nâm şehre, ondan Bolona¹² nâm şehre, ondan Piyazença¹³ nâm şehre ki Duka dö Milan'uñdur, ondan İsteradela¹⁴ nâm şehre, ondan Vogera¹⁵ nâm şehre, ondan Tartona¹⁶ nâm şehre -bunlar dahi Duka dö Milan'uñdur-ondan Cenovîz serhaddine Seteravala nâm şehre ki derbenddir, ondan Cenovîz'uñ Otri¹⁷ nâm şehrine, ondan sandala binüb Nodi¹⁸ nâm

¹ *Avlonya, Arnavutluk'ta.*

² Metinde *Ceneviz*, hep *Cenovîz* şeklinde geçmektedir.

³ *Yugoslavya'da Adriyatik* sahilinde bugünkü *Zadar* kasabası.

⁴ *Adriyatik'in* batı yakası, yâni *İtalya*.

⁵ *Ancona. İtalya'da Adriyatik* sahilinde.

⁶ Metinde (فأند) şeklinde ise de, *Ancona'nın* kuzeyinde *Adriyatik* sahilindeki *Fano* olması gerekir.

⁷ *Pesaro.*

⁸ *Rimini. Adriyatik* sahilinde.

⁹ *Cesena. Rimini - Bologna* yolu üzerinde.

¹⁰ *Forli.*

¹¹ رَزْوِي

¹² *Bologna.*

¹³ *Piacensa. Kuzey İtalya'da Po* nehri üzerinde.

¹⁴ *Stradella. Piacensa'nın* batısında.

¹⁵ *Voghera. Stradella'nın* güney batısında *Cenova* yolu üzerinde.

¹⁶ *Tortona. Voghera'nın* güneyinde.

¹⁷ أُوتْرِي

¹⁸ *Tortona'nın* güneyindeki *Novi* olması muhtemeldir.

şehre vardım ki işbu benümle varan kâfirüñ evi andadır; anın evine vardugüm gibi beni soydu, toksan floriyle bir yüzüğüm aldı; anda kilisede hatun kişiler vardı, beni görüb çağrışdılar, ânuñ elinden beni aldılar; orada Feina¹⁹ nâm bir hisâr varidi, ol Feina beginüñ karındaşına beni virmek isterdi, ol kâfire Frabiris dirler, Rodos firarlarındandır; anda bir freng dostum bulundu, Kefe'de âña yol-daşlıcak itmişidim, ol beni sandala bırağub Cenovîz'e gönderdi. Cenovîz'e çıkub bir meyhâneye kondum, anda Freng İskender dirler bir bâzirgân vardır ve bir on-on beş kâfir daği bile vardır ki cemî'si eyidürler ki "Biz Hüdâvendigârüñ²⁰ kuluyuz"; bunda gelüp yeñiçeri çukasın ve gayri kumaş satarlar, benümle küçükden âşinâ-lardır. Mezkûr İskender beni kendü evine iletirdi, bir ay mikdarı onda turdum, kaftan ve harçlık virirdi, anda Gaspa dö Garimado nâm kâfiri buldum, baña eyitirdi ki: "Niye melûlsun? Ben bu hususçün bir kat Duka dö Savoya²¹ ya söylemişem, gel ben seni Duka'ya iledeyim." Ondan çıkdım, ânuñla bile Duka dö Savoya'ya vardım; mezkûr İskender at ve harçlık virirdi, evvel Duka'dan emân kâğıdın aldım, ondan soñra kendüsiyle buluşdum, baña sordu: "Ne hallü kişisin? Hüdâvendigâr kulu musun?" Ben eyitdim: Hüdâvendigâr kuluyum. Eyitirdi: Ne asıldansın? "Türk-oğluyum" didim. Eyitirdi ki: "Türk-oğlu Hüdâvendigâr kulu olmaz." Ben eyitdim: "Buyurduğunuz gibidir, ammâ ben kul-oğluyum, Hüdâvendigâr etmegin yerim, kuluyum." Eyitirdi: "Neden ma'lûm Hüdâvendigâr kulu olduđuña? Hüdâvendigâr nişânı elüñde yokdur." Ben eyitdim: "Devletlü Hüdâvendigâr şimdi irakdır, ammâ Cenovîz beğlerinden varayım size nişân getüreyim Hüdâvendigâr kulu olduğuma." Ondan Cenovîz'e geldim, Cenovîz beğleri bir kâğıd viridiler, Hüdâvendigâr kuludur deyü i'timâd idesiz; tekrar bu kâğıdımla Duka dö Savoya'ya vardım, anda Ya'kub Papaz'ı buldum ki bundan devlet eşiginden gönderilmiş, Kemal Subaşı ile ve Pavlo dö Kula ile, baña çok yardım ve yârlık itdi, hattâ papaz tonun çıkarub benümle ol

¹⁹ (فَیْنَا)

²⁰ Metinde hep "Huvândigâr" خواندگار şeklinde geçiyorsa da, bunun Hüdâvendigâr (خدالوندگار) olduğu anlaşılmalıdır.

²¹ I. Charles.

tarafa bile gitmek istedi, komadılar, eyitdiler: “Seni anda bilürler.” Ondan soñra Duka dö Savoya eyitdi ki: “İşde, bildik ki Hudâvendigâruñ kulumuşsun sana bir âdem koşalum, harcın sen gör” didiler. Âdem virdiler, “Bunun harcı nedir?” didim, “Yüz-elli fiorenti besdir” didiler; ben eyitdim ki: “Benim bu kadar harca takatim yokdur, Cenovîz’e varayım, anda dostlarımdan bulayım getüreyim” didim. Sürdüm gene Cenovîz’e vardım, anda olan dostlarım elli kadar flori virdiler, ziyâde bulamadım, ‘âciz kaldım, harçlık bulumayıcak döndüm İslâmbul’a²² gelmeğe; beş gün deñiz içinde yürüdük, altıncı gün Repalo²³ dirler Cenovîz serhaddinde bir yerdir anda çıkdık; gördüm bir-iki kâfir söyleşür ki Megalo Maestro²⁴ nuñ hısımlı ve hazînedârı Cenovîz’e geldiler, Bayaşa katırgasiyle; söyleşürlerdi ki Hacı²⁵ yı olduğı yerinden değışdirmeğe giderler. Bunu işidicek sabrım kalmadı, sürdüm gene Cenovîz’e vardım, Sakız beğlerine didim ki: “Hudâvendigâruñ hıdmetin ayakda komañuz, Hudâvendigâruñ kuluyum, baña harçlık virün, Hudâvendigâr maslâhatına varayım.” Anlar danışık itdiler. Megalo Maestro’nuñ mezkûr hısımlı ve hazînedârı beni anda buldular ve çok söz söylediler ki: “Üş, seni öldürelüm” didiler; ben eyitdim ki: “Ânuñ gibi maslâhata benim gibi kişi göndermezler, Hudâvendigâruñ aña ne ihtiyacı vardır? Gönderdiğı takdirce bizüm gibi kişi göndermez, aña bir kişi gönderür ki bizüm gibi kişiler ânuñ hıdmetkârı yerinde değıldir” didim. Ol hazînedâr eyitdi: “Gel seni bile alalum gide-lüm”; Sakız beğleri eyitdiler ki “İşidilmez nesne olmaz, nâgâh saña bir zarar yetişe, bizüm malumuz rızkumuz Hudâvendigâr îlindedir, zâyî‘ olsun mu?” didiler. Sürdüm gene Duka dö Savoya’ya vardım; ibtidâda ki vardım Turin²⁶ nâm şehrinde buldum, soñra varışda Versel²⁷ nâm şehrinde buldum; bir ay mikdarı beni egledi, ondan soñra baña eyitdi ki: “Var, Turin’de dur, saña âdem koşayum.” Anda dağı yigirmi sekiz gün durdum; Maniçal dirler bir yarâr âdemisi anda (Turin’e) geldi beni anda buldu; beni ve benüm-

²² *Istanbul.*

²³ *Rapallo, Cenova* körfezinde.

²⁴ Rodos şövalyeleri reisi Pierre d’Aubusson.

²⁵ Bilindiğı gibi, Şehzâde Cem, 1481’de Mısır Sultanı Kayıtbay’a sığınarak *Kahire*’ye gittikten sonra annesi ve zevcesi ile birlikte hacca gitmişti.

²⁶ Bugünkü *Torino*.

²⁷ *Vercelli. Kuzey İtalya*’da *Torino*’nun kuzey doğusunda.

le koşdukları âdemi ol yerüñ tavrına koydu, ve koşdukları âdemiñ adına Talabud dirlerdi. Ondan çıkub gitdik, Rivol²⁸ nâm şehre vardık, ondan Suza²⁹ nâm şehre vardık ki tağ dibindedir Mon-Seniş³⁰ tağı dirlerimiş, ol tağüñ dibinde kiracılar var katır kiraya virürler; katırlara bindik, katır ıssı atlarımızı yiderdi ve iki tarafımızda âdem dururdu, katırımız düşecek kaldururlardı; tağ üzerine çıkdık, bir göl var ve bir kilise vardır, adına San-Nikola dirlerimiş; tağüñ öte tarafından derbendciler geldi bunlar döndü; çam yaprağından kızak getürdiler kızak ile geçdik, atlarımız dolayından geçdi. Ondan Savoya memleketine indik, mezkûr Maniçal'üñ anda Muyalan³¹ nâm hisârı vardır ki hûrândesi anda olur, vardık bir gece anda konduk; ondan Çampa-İriya³² nâm şehre, ondan Reçelez³³ nâm şehre, Hacı biraz bu şehirde durmuş, ammâ ibtidâda Denisa³⁴ nâm kal'ede durmuş; ondan Ançu³⁵ nâm şehre, ondan Avina³⁶ nâm şehre ki anda iki yapılmış meyl vardır, anlara Arab Türbeleri dirlerimiş; ondan Liyona³⁷ nâm şehre ki Françe'nüñ büyük şehridir; Sakız beğleri bir hüccet virdilerdi ki mezkûr Liyona'da bir âdemimiz vardır, ondan elli fiorenti alasız deyü, aldım; ondan Afur³⁸ adlu bir şehir vardır ki suyun gemiyle geçerler, ondan Akyer³⁹ nâm şehre, ondan bir büyük su daği geçdik Verna⁴⁰

²⁸ Rivoli. Torino'nun batısında.

²⁹ Susa. İtalya-Fransa sınırında.

³⁰ Mont-Cenis. Fransa'da İtalya sınırına yakın.

³¹ مویالان

³² چامپائرییا

³³ Harekeli olarak رچلکز şeklinde kaydedilen ve Cem'in de bir müddet ikamet ettiği belirtilen bu şehrin neresi olduğunu maalesef tesbit edemedik. Rumilly olması gerektiğini sanıyoruz.

³⁴ Massif Central'lerde Dénicé diye bir kasaba mevcut ise de, Cem bahis konusu olduğuna göre, bunun Nizza (Nice) olması gerekir.

³⁵ آنجو

³⁶ آوینا

³⁷ Lyon.

³⁸ آفور

³⁹ آقیر

⁴⁰ Clermont'un güney-doğusundaki Vernet olduğu anlaşılıyor.

ya vardık, anda bir kilise var San-Covan-Mujak⁴¹ dirlerimiş, bu benümle koşulan kişinüñ evi andadır, anda dört gün durdum, hiç bir kimesne (den) asla haber almadık; ol beni alub giden kişinüñ karındaşı hasta idi, hiç sağalmağa imkân olmadı. Bu beni alub giden Talabud nâm kâfir bir tuzcıdan haber almış ki falan yerde türk vardır deyü, ben buña yalvardım: “Kerem eyle, bunda durmuyalum gidelüm.” Durduk gitdik, Ponto-Beço dirler bir ağaç köprüye vardık, ondan Manıçal dirler bir hisarcuge, ondan Bisun nâm kasabaya, ondan Santa-Cilarya dirler bir kiliseye; anda benümle varan kâfir eyitdi ki: “Atun ko, benüm oğlanum atına bin”. Âña bındım, sabah ak-yılduz doğduğı gibi aldı gitdi, sabah namaz vaktinde bir yire uğradık, “Buña ne dirler? “didim, eyitdi: “Buña Ponto - Rion⁴² dirler”. Ondan bir nice zaman yürüdük, çañ âvâzın işitdik, bu yoldaşıma sordum: “Bu nedir? Bunda hisâr yok, nesne yok, bu çañ nedir?” Bir kâfir çıkageldi, bu yoldaşım eyitdi ki: “Bergonya⁴³ kandedir?” Ol eyitdi: “Üşde ilerünüzdedir.” Yürüdük bir zaman karşumuzda bir direk gözükdü, üzerinde bir haç düzmüşler, oraya gelicek Bergonya gözükdü; ondan yayan olduk, ol kâfir önümce, ben ardınca. Ol Bergonya nâm kal’enuñ üç müdevver kulecuğı vardır, taşrasında varoşcuğı var, sol tarafında bir dere akar, bir dere dahi önünde arkurı akar, sağ yanında çayırucuğı var. Ondan ol varoşa girdik, “Ne kişilersiz?” deyü ol yoldaşım Talabud’a sordular, ol eyitdi: “San-Covan - Mujak’danuz, karındaşımuñ kayınları var bunda” deyüb adlariyle sordu; ondan soñra ol kişiye meyhâne sordu, vardık meyhâneyeç konduk; ol meyhâneciye sorduk ki: “Messa vakti var mıdır?” ki türkçe aña hutbe dirler, “Vardır” didi, aldı beni kiliseye gitdi; kiliseye gidecek çok frer gördük, her birinüñ elinde birer kitap okurlar, ben dahi bir bucakda durdum, ol beni getiren âdem geldi omuzumdan çekdi, kalkdık kiliseden taşra çıkdık. Bir-kaç dülbendlüler gördük, hisârdan taşra handek başında altı kişi gördüm dülbendlü, kendü bir kara kadife giyerdi, bir kaba sakallu kişi ile şehürlüye beñzer avurd ururdu, kendü sakalın kırkmiş ve bıyıkların dahi ziyadece almış, ammâ beñzi sararmış; Talabud’a sordum, meğer ol vakitlerde hastalıktan kalkmış imiş Oradan

⁴¹ Herhalde San-Giovanni.

⁴² Rhone nehri üzerindeki Pont - en - Royans olacak.

⁴³ Baurgogne.

hemen döndük gitdik, Duka dö Savoya'ya gene geldik; dört-beş pâre hisârın uğurlanmış, Don Siñior Rakoniş ve Marki Zusalus adlu beğler uğurlamışlar; Duka dö Savoya çeri cem' iderdi ki hisârları üzerine vara. Vardım kendü ile buluşdum, "Baña ne dirsiz?" didim, "Var beğüne git- didi. Senüñ kaydın değil şimdi bize, var bu haberi vir begüne, biz gerek olursuz bize kâğıd ya âdem göndere" didi. Gaspa dö Garimado ki cenovîzlüdür, hem Cenovîz'den beni alub Duka dö Savoya'ya ilettdi idi, şimdi baña şöyle eyitdi ki: "Benim Hudâvendigâra bir haberim vardır, eğer Hudâvendigârdan bana bir barmak kâğıd olursa varayım Hudâvendigâra d'şeyim, Hudâvendigârdan gayri kişiye dimezem" didi. Ve bu kâğıdı bana viren Cenovîz'de Lorenço Spinora dirler bir yiğiddir, beñ bununla gezirdim, geldi bir yiğid bu Lorenço'dan beni sordu, "Bu ne kişidir?" didi, bu eyitdi: Hudâvendigâr kuludur. Ol kişi gene eyitdi ki: "Bir kişi Hudâvendigâra hıdmet itse ondan bir iyilücük dokunur muydu?" Ben eyitdim: "Hudâvendigârüñ iyilüği Hindustan'a yetişür, siz hod bundasız"; ben öyle diyicek eyitdi ki: "Kırk iki gün içinde beğüme varuram saña bir kâğıd gönderürem." Bu benümler gezen Lorenço nâm yiğide söyler ol-bir yiğid dañi eyitdi ki: "Eğer bu kişi geçecek olursa saña gönderdüğüm mektubumu Hudâvendigâr kapusuna gönderesin" didi; ben gelmeden kâğıd gelmiş Lorenço'ya değmiş, Lorenço kâğıdı elime virdi ve eyitdi ki: "Eğer bu kâğıda cevab yazarsanız kâğıd üzere benim adım yazarsız ki ben ol yiğide ulaşıram." Ve bu ben yürüdüğüm yerler dükellisi kuru yerlerdir, deñizi heman Cenovîz'de gördüm, ol oldugi yer saru yerlerdir ve pîrenlü kız(?) yerlerdir.

کلاک سنج کوفه دیکین اجهده وورعه کیم التیق کون زبالا دورلر جنون سوزمور و چور
 این جندق کورهم برکما قوسولوشور، ختالا بالستوخ کصیر حوزن ووردی
 جنونوز، کلا یارینیا خاتا تا ز غاسیل اشدیم سولیشور لر دی که حاجین اولدو ک
 چورخ و کتندر کاکیر لر. یوز اشدیر جاک صبر قلدی سورهم که جنونوز و لادم
 سنیو بکلان ویدیم و خزانلار کهر من لیاض قیماگز خلتا کله قویم بکلانوز
 و بروکی خلتا کله مصطفی وارلیم انلا و لاشق اشدیر ختالا بالستوخ کیم بکلانوز
 و حوزن ولدی بی لنده بولدی و حوزن سوز سولیدی که ادرن سنی لوله رود لیم دیدر
 بی لیم که ازل کیم صلیتیم بجم کیمیشی که زخر خلتا کله کالما لعتیای و لور و
 کدر و لقتور بزم کیم کتدی کورمن. اما برکتی کدر و کیم بزم کیم کیشیلر اولدو کیم
 چوزن و کله ویدیم لوله خزانلار کله کیم بی لیم لیم سنیو بکلانوز
 لیتدی که اشدیر لیتدی لوله کالما سکلر و خدیغ جزم مالوز دوزون خلتا کله
 لیتدی و ضایع لولسینی دیدر سورهم که قوام سولیدی و لادم لیتدی که و لادم
 توبتی نام ختمده و لدم صلوات و زین نام ختمی و لدم بکیم ختمدی بی
 اولدی لوند صلوات کله لیتدی که ادرن توبتی و لدم بکیم ختمدی بی
 سکلر و لدم خاتالی و لور بر لور کله لیتدی که ادرن توبتی و لدم بکیم
 و ختمدی لیدی لوله کیم کله کله و ختمدی لیدی لوله کله کله و لدم بکیم
 لوده جیمیرت که کیم بولدی نام ختمده و لدم لوده سوزن نام ختمده و لدم بکیم
 ششینی ختمدی و لدم بکیم لوله کله لیتدی که ادرن توبتی و لدم بکیم
 بیک قاتر لیتی اولدی بوردی و ادرن لیم و لدم لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم
 طایع لوزن جندق کیم بولدی و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم
 لوده طرفه حریج بیک بولدی و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم
 لوده سوزن ولدی کله لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی
 نام صاری و لور کله خزانلاری این لور و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی
 چایبیا پریا نام ختمده لوده زین نام ختمده حاجی و ختمدی و لدم بکیم
 زین نام ختمده و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی
 یا بلتیم بولدی و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی
 بیک کیم و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی
 ادرن زین لکن و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی
 آفرین نام ختمده لوده بیک و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم
 سوزن نام ختمده و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی
 کوه و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی و لدم بکیم لوده سوزن نام ختمدی

حسنة نية همسرا غلظنا الحكاة لعلمه برويتن ألوك كيرة فلكل فاعا مالو بروييره
خيله ليشه فلكله برد- وراك وادور ديو بن بركا مالو انعم كرم اربا بونه وويلام
كه لوم ووروق كنه كي بوتنوشه بخر در بر اسطخ كه بزوبه وادك لوده نا مالو
دوبرلو بصاروك اوده بيشه نام صابانه اوده ساتتاجيلدين بوزلر
بركلسياء انني بيلاولارن كافراينده كه اوك قريتم او طلوع اتيه برب
الما بدم صباح اق بلوروز ووزوا كين الله كنه صبا ح نماز وقتنه بر
بهه اوغراوق بوكانه ودرلوديم ايشه بركا بوتنوشه ريو في وورلو اودن
بوجيجه زما پوروك چاه لوزن ايشه كه بويولانم صلوم بوز در بون
صا رويق نشه بوي بوچانه در بركا برصبا كنه بويولانم ايشه يا
بوتنوشه كيا قشور لاله ايشه اوشته الما كوزو در بوزوك برزاه اوشته
برويوك كوزكده او ذنن بو حاج ووزنش لدرليه كيلكيشه بخر كيا
كوزكده اوده بايا لاله اوله كانو اولكجه بن ابعو اوله بخر كيا
نام قلعه نكر لو بچو بدور قولا چيني ولدور طنز بسين اولدو خوغي و اكر
صوه طرقتن بوزره لور بوزر ولح لو كنه لوزوري لوز صاغ يا قش
چايرجود ولد اوده لاله ودروشه بويوك نكشيار بوزو اول
بويولانم فلكل ووه صوبيل اوله ايشه صاه جراة فزا اوده لوز قتلانك
قاينيله ودر بون بويون اولونجه صوبيله انه صا اوله كنتره بخانه
صوبيله وانه بخانه قندين اوله بخانه بخيره صوبيل كوتاد صحت
وادره ورك توكده كاشيبه دوبرلو ولد در ديره الله بخ كلبيايه
كنه كلبيايه كيويك چوي فولد كوردو كه بوييك لنوز بوز كتاب
لدو قول بيزانچي بيجانن ووزوم اوله بن كوزنه لقمه نكله اوه اوله
چله مالقه نكلبيله طرجه ضدك بويو دايته لور كودك صا ولف
طره ضدق باشنن لن كنه كوردم و ايندو كنه بوزو لقيه كيويك
برقا ستالونين الاشهر لويه بگزارونما او زروي كنه وضا ليح قنشر
ويقتله ولف زيار به ليشه انبا بگزه صخر وشف طلاء نوطه منورهم
مكولده و فلكر وحت لعه تالوت ليشه اوده لوه جاه وناه كه كه ك
قوتان ساو ويايه كنه كه درت بيشه با صا ريان او خورش نجه بچنود
ر خوشيشه وماردو رسالوس لدوبكلا خورش نده ونا ونا دوا بويوك

جم لیدروی که حصار لری لوزرنه ولده ولهم لندولیا بولندم
بکانه ویریدیم وار بکولت دیدی سنن قیدک وکلن خدی بیزه
ولد بوخوی ویر بکو که یکرکه لولور سوز بیزه کاخه یا لهم کنه نه دید
عسباد غرقا دوه کجنو ویز لور سم جنو ویزه بنی الوب و قافی شاویایه
ایله دی لای خدی بکاشویا ایله دی که بنم فرانکانه بیدیم ولدور
کر فرانکانه بکابر بار بن کاخه لولور و لولیم فرانکانه بیایم
فرانکانه غیری کتیم و بیزم ویدی بو کاخه بیجا دونه جنو ویزه
لور بجز سپینوز لور بیکیدیم بن بو توکا کتیم کله بیکیدیم
لور بجز دونه بنی صولدی بو کتیم و دیدی بولیده خلتکار قولدی
لول کتیم کنه ایله لبر کتیم فرانکانه فرق لته لونه بولیا بکر
وقنور میدی بن لیدیم فرانکانه لیا لاند و سنانه بنشور بیزه
بوسن بیز بن ایبا و بکرایله که فرق آنا لونه لهند بکوه و لندورم
سحابی کاخه کتیم ورم بو بنه کتیم لور بجز نام بکیم سدیال لوله ب
یکید دایم ایله که اگر بولکنی که بولور لند و کم ملتو بن فرانکانه
قاپورنه لند بن دیدی بن کله بن کاخه کتیم لور بجز و کتیم لور بجز
کاخه لورم دیدی و ایله که اگر بول کاخه جولب یاندگار کاخه
لوزره بنم لیم یز لیز که بن اوله بیکید ملتو لورم و بوی بوز ورم
بیلور و کلیمی قوز و لور و کیزی مال جنو ویزه کوریم اوله
لوله وای بی حصار و بولور و بیزه لور قوز لور

